

УДК 378:141:371.134(043.3):355

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-92-5-59-67>

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

М. В. Гриньова

ORCID 0000-0003-3912-9023

У представленому матеріалі статті розкрито значення соціального феномену професійної взаємодії в системі професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників України. Здійснено аналіз понять «взаємодія» та «професійна взаємодія». Процес взаємодії необхідно вважати об'єктивним процесом, оскільки він і залежить від особистості, і одночасно не залежить від неї. У проблемі взаємодії між людьми варто зрозуміти, що існують можливості не лише впливу один на одного, але й організація спільної діяльності, обмін переконаннями, ідеями, думками, формування цінностей, інтересів та потреб, і навіть емоцій.

Сформульовано рекомендації щодо забезпечення формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних кадрах: впровадження достатньої кількості тренінгових занять щодо формування комунікативних вмінь та навичок; соціально-психологічні інтерактивні заняття щодо сформованості вмінь створювати соціально-психологічний портрет педагогічного колективу (норми та традиції колективу, схвалення певного зразку поведінки, виділення неформальних лідерів, осіб-поширювачів інформації, осіб-пасіонарів тощо); сприяння формуванню рефлексії та емпатії; сприяння формуванню тих професійно-особистісних характеристик, що становитимуть основу аналітичної діяльності педагога, проектної діяльності; забезпечення позитивної складової професійного досвіду майбутнього педагога; сприяння формуванню оптимістичного сприйняття об'єктивної діяльності; сприяння зацікавленості у побудові професійних контактів та багато іншого. Формування здатності до професійної взаємодії майбутніх педагогів передбачає реалізацію конкретної мети – успішне розв'язання професійних завдань, що провакують особу педагога на активність як професійну, так і соціальну.

Ключові слова: професійна взаємодія, взаємодія, педагогічні працівники, фахівці, здатність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Здатність майбутнього фахівця до встановлення діалогу з особами різних соціальних груп, з ровесниками, колегами є однією з ознак його готовності до успішної реалізації професійної діяльності.

У представлений публікації здійснено спробу проаналізувати не лише здатність до встановлення діалогу фахівцями у професійному середовищі, а торкнутись більш ширшої категорії – «взаємодії». Нас цікавить проблема здатності до професійної взаємодії представників педагогічної діяльності, яка вже передбачає діалогізацію у своєму змісті. Проте, як свідчить аналіз практичної діяльності педагогічних фахівців, існують недоліки у сформованості рівня здатності до професійної взаємодії, що, в свою чергу, викликає низку відповідних професійних проблем.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблема взаємодії представлена в науковій сфері у різних ракурсах. Є наукові праці, в яких увагу зосереджено лише на проблемах спілкування, тобто лінгвістичний аспект. Частина праць представлена аналізом лише соціального змісту взаємодії, решта присвячена лише психологічним особливостям забезпечення взаємодії фахівця будь-якої сфери.

Цінними для вивчення проблеми професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників є публікації, монографії, посібники представників психологічної науки, зокрема Б. Ананьєва (1971), В. Бехтерева (1991), Л. Виготського (1983), Н. Волкової (2003). Водночас вартими уваги є праці соціально-філософського змісту – Г. Гегель (1992), І. Зимня (1997), І. Кант (2004), О. Коротаєва (1997). Психологія одночасно із соціологією та філософією акцентують на тому, що природа людини є соціальною, тобто особа потребує взаємодії з іншими особами. Жодна особистість не здатна нейтрально або позитивно сприймати ізоляцію. Тому проблема здатності до взаємодії, зокрема професійної, є ключовою проблемою і психологічної, і соціальних наук.

Вітчизняна та зарубіжна педагогіка, враховуючи напрацювання психології та філософії з соціологією, намагається сформулювати власну наукову позицію у цій проблемі. Такі дослідники, як І. Зимня (1997), Л. Петровська (1990) та ін. вивчали проблему педагогічної взаємодії; Т. Чаплі аналізував зміст інформаційної взаємодії; Ф. Розанов (2010) розкрив сутність соціальної взаємодії; Н. Данилевський вперше вивчав зміст міжкультурної взаємодії; Н. Кашей (2004) – соціально-політичну взаємодію, а С. Кожушко (2012) – професійну взаємодію фахівців комерційної сфери та багато інших.

Врахування наявних наукових праць, присвячених проблемам взаємодії, а також зростання цього феномену у західних наукових школах у професійній діяльності будь-яких фахівців, стало фундаментом для вивчення його в майбутніх педагогічних працівників.

Тому **метою статті** є узагальнений аналіз особливостей формування здатності в майбутніх педагогічних працівників до професійної взаємодії.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Західна цивілізаційна модель становлення особистості передбачає її активну соціальну позицію, демократичність та толерантність у взаємовідносинах з іншими особами (Діденко, 2015). Проте, беззаперечним фактом є те, що не всім вдається забезпечити таку позицію у суспільстві. Деякі особи з легкістю налагоджують контакти, а деяким необхідно докласти чимало зусиль, щоб створити діалог у певній сфері.

У соціальній структурі суспільства існують такі спільноти, що існували завжди і без діяльності яких неможливе нормальне функціонування соціуму (Дияк, 2013). Прикладом такої соціальної групи є педагогічна професійна спільнота. Саме ці фахівці здійснюють передачу свого життєвого та професійного досвіду наступним поколінням. А це вже є прикладом взаємодії, навіть якщо сучасна ситуація у світі, зокрема зростання кількості інформаційно-комунікаційних технологій та доступ до інформації, вносять суттєві трансформації у педагогічну діяльність, не кожна людина здатна навчити, передати інформацію. На наш погляд, майбутні педагогічні працівники здійснюватимуть ефективну професійну діяльність за умови сформованості високого рівня здатності до професійної взаємодії (Берека, 2014).

Ключовим поняттям даного дослідження є поняття «взаємодія». Суттєвими ознаками взаємодії є процеси впливу осіб одна на одну, і цей вплив може бути як безпосередній, так і опосередкований. Результатом такого впливу є породження між особами взаємної зумовленості.

Процес взаємодії, на нашу думку, необхідно вважати об'єктивним процесом, оскільки він і залежить від особистості, і одночасно не залежить від неї. У проблемі взаємодії між людьми варто зрозуміти, що існують можливості не лише впливу один на одного, але й організація спільної діяльності, обмін переконаннями, ідеями, думками, формування цінностей, інтересів та потреб, і навіть емоцій (Розанов, 2010).

Рівень здатності до взаємодії у сучасному активному суспільстві дає змогу сформувати адекватну оцінку щодо працівника тієї чи іншої сфери (Іщенко, 2015).

Українська освітня система знаходиться у перехідному, можливо навіть маргінальному стані. За останні 28 років здійснено чимало спроб на різних рівнях управління щодо реалізації реформ в освітній сфері. Орієнтація на західні моделі змусила замислитись саме над проблемами забезпечення професійної взаємодії педагогічними працівниками.

За останніми соціально-психологічними дослідженнями, у будь-якій соціальній групі існують особи, які здатні легко поширити інформацію, які здатні легко створити нові контакти, які здатні знайти нових людей та нову інформацію. Саме такі люди є основою професійної взаємодії, оскільки мають вагомий вплив на забезпечення професіоналізму фахівця.

На наш погляд, окрім природних здібностей до взаємодії та до професійної взаємодії, освітня система повинна забезпечити відповідну підготовку до реалізації професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників.

Сучасна система професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників передбачає ознайомлення їх зі змістом різноманітних педагогічних концепцій, позицій, основ дидактики та теорії виховання, освітніх технологій, змістом навчальних предметів, врахування сучасних підходів до педагогічної діяльності. Проте, питання взаємодії із колегами, і такі проблеми, як оволодіння відповідними засобами щодо встановлення такої взаємодії, не є вирішеними. Професійна взаємодія знаходиться на так званому «другорядному плані», оскільки в першу чергу увага зосереджується на взаємодії педагога та учня.

Здатність до професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників можлива на засадах діалогу, володіння вербальними та невербальними комунікаційними засобами, сформованістю відповідної ціннісної системи, уміннями вивчати та інтерпретувати емоції колег з професійної сфери, здатністю попереджати появи конфліктів та вміння їх розв'язувати ефективно тощо.

За результатами епізодичних опитувань випускників педагогічних закладів вищої освіти, а також вчителів, які вже мають професійний досвід, нами сформульовано такий висновок: по-перше, тема «професійної взаємодії» викликала зацікавлення в опитуваних, по-друге, рівень самооцінки здатності до професійної взаємодії виявився переважно невисоким, по-третє, сформульовано побажання щодо надання належної уваги питанням професійної взаємодії у змісті професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників.

Для впровадження будь-яких змін недостатньо виявити факт відсутності чи низького рівня сформованості певної якості, цінним є формування відповідних висновків та рекомендацій практичного характеру.

Нами сформульовано такі основні рекомендаційні висновки щодо формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних працівників:

- впровадження достатньої кількості тренінгових занять щодо формування комунікативних вмінь та навичок;
- соціально-психологічні інтерактивні заняття щодо сформованості вмінь створювати соціально-психологічний портрет педагогічного колективу (норми та традиції колективу, схвалення певного зразку поведінки, виділення неформальних лідерів, осіб-поширювачів інформації, осіб-пасіонаріїв тощо);
- сприяння формуванню рефлексії та емпатії;
- сприяння формуванню тих професійно-особистісних характеристик, що становитимуть основу аналітичної діяльності педагога, проектної діяльності;
- забезпечення позитивної складової професійного досвіду майбутнього педагога;
- сприяння формуванню оптимістичного сприйняття об'єктивної діяльності;
- сприяння зацікавленості у побудові професійних контактів та багато іншого.

Висновки. Важливим висновком здійсненого нами наукового дослідження проблеми професійної взаємодії у педагогічному колективі є те, що кожен майбутній педагог повинен усвідомити цінність професійної взаємодії як можливість самореалізації та самовдосконалення. Саме такі потреби та інтереси є рушійними факторами у розвитку будь-якої особистості. Педагог у сучасному суспільстві є переважно публічною особою, а це, в свою чергу, формує низку більш завищених вимог до нього. Задоволення цих запитів і вимог – завдання освітньої системи та особистості майбутнього педагога.

Отже, формування здатності до професійної взаємодії майбутніх педагогів передбачає реалізацію конкретної мети – успішне розв'язання професійних завдань, що провокують особу педагога на активність як професійну, так і соціальну.

Таким чином, у представленому матеріалі статті розкрито значення соціального феномену професійної взаємодії в системі професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників України; здійснено аналіз понять «взаємодія» та «професійна взаємодія»; представлено результати аналізу наукових джерел із запропонованої проблематики; сформульовано рекомендації щодо забезпечення формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних кадрів.

Література

1. Ананьев Б. Г. Экспериментальная и прикладная психология : сб. ст. Ленинград. гос. ун-т Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1971. 158 с.
2. Берека В. Забезпечення якості освітньої підготовки майбутніх менеджерів освіти. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 23-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2014_16_6. (дата звернення: 12.11.2019).
3. Бехтерев В. М. Объективная психология. Москва: Наука, 1991. 480 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с.
5. Выготский Л. С. История развития высших психических функций. Собрание соч. : в 6 т. Москва, 1983. Т. 3 : Проблемы развития психики. С. 5–328.
6. Гегель Г. Ф. Феноменология духа. Санкт-Петербург : Наука, 1992. 444 с.
7. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 3. С. 76-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_rpn_2013_3_10. (дата звернення: 15.11.2019 р.)
8. Діденко О. Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 90-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrcpn_2015_1_10 (дата звернення: 10.11.2019 р.)
9. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянкин П. В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Москва: Изд-во Московского университета, 1990. 104 с.
10. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону, 1997. 125 с.
11. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 121-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrcpn_2015_2_13. (дата звернення: 12.11.2019 р.)
12. Кант І. Критика практичного розуму. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
13. Кащей Н. А. Воля к власти как риторическое самоутверждение. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2004. №27. С. 16-21.
14. Коротаева О. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. Институт психологии РАН. Москва : КСП, 1997. 224 с.
15. Кожушко С. П. Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30. (дата звернення: 19.11.2019 р.)
16. Розанов Ф. И. Социальное взаимодействие как информационный обмен: дис. канд. филос. наук: 09.00.11. Новосибирск, 2010. 314 с.

References

1. Ananiev, B. G. (1971). *Eksperimentalnaya y prykladnaya psykholohyya*: sb. st. [Experimental and Applied Psychology: col. of papers]. Leningrad state university. Leningrad: Publishing House of the Russian Academy of Sciences (rus).
2. Bereka, V. (2014). Zabezpechennya yakosti osvith'oyi pidhotovky maybutnikh menedzheriv osvity [Providing quality education for future managers of education]. *Pedahohichnyi dyskurs*, 16, 23-28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2014_16_6 (date of appeal: 12.11.2019) (ukr).
3. Bekhterev, V. M. (1991). *Obektyvnaya psykholohyya [Objective psychology]*. Moscow: Nauka (rus).
4. Volkova, N. P. (2003). *Pedahohika: posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Pedagogy: a guide for students at higher educational institutions]*. Kyiv: Publishing Center "Academy" (ukr).
5. Vygotsky, L. S. (1983). Istoriya razvitiya vysshyykh psikhicheskikh funktsiy [History of development of higher mental functions]. *Collected works: in 6 vol. Vol. 3: Problems of the development of the psyche*, 5-328. Moscow (rus)
6. Hegel, G. F. (1992). *Fenomenolohyya dukha [Phenomenology of the spirit]*. St. Petersburg : Science (rus)
7. Dyiak, V. (2013). Features of socio-economic training as a component of professional training of future officers-border guards [Osoblyvosti sotsial'no-ekonomichnoyi pidhotovky yak skladovoyi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh ofitseriv-prykordonnykiv]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical and psychological sciences*, 3, 76-85. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_3_10 (date of appeal: 15.11.2019) (ukr)
8. Didenko, O. (2015) Sutnist', zmist i struktura ponyattya "profesiyna nadiynist' fakhivtsya" [Essence, content and structure of the concept of "professional reliability of a specialist"]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine Series: Pedagogical Sciences*, 1, 90-101. Retrieved from http://nbuv.gov.ua / UJRN / znpnadpcpn_2015_1_10 (date of appeal: 10.11.2019) (ukr).
9. Zhukov, Yu. M., Petrovskaya, L. A., & Strastannikov, P. V. (1990). *Dyahnostyka y razvytye kompetentnosti v obshchenyy [Diagnosis and development of competence in communication]*. Moscow: Publishing house of Moscow University (rus).
10. Zymnyaya, Y. A. (1997). *Pedahohycheskaya psykholohyya [Pedagogical psychology]*. Rostov-on-Don (rus).
11. Ishchenko, D. (2015). Metodyka otsinyuvannya profesiynoyi kompetentnosti ofitseriv viddiliv prykordonnoyi sluzhby [Methodology for assessing the professional competence of officers of the Border Guards departments]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 2, 121-130. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13 (date of appeal: 15.11.2019) (ukr).
12. Kant, I. (2004). *Krytyka praktychnoho rozumu [Criticism of practical reason]*. Kyiv: Universe (rus).

13. Kashche, N. A. (2004). Volya k vlasty kak rytoricheskoe samoutverzhenye [The will to power is rhetorical self-assertion]. *Bulletin of the Novgorod State University*, 27, 16-21 (rus).
14. Korotayev, O. (1997). *Khochu, mohu, umeyu! Obuchenye, pohruzennoe v obshchenye [I want, I can, I can! Training immersed in communication]*. Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences. Moscow: KSP (rus).
15. Kozhushko, S. P. (2012). Navchannya profesiyanoi vzayemodiyi studentiv-psykholohiv z vykorystannyam proektnoyi tekhnolohiyi [Teaching of professional interaction of students-psychologists using design technology]. *Scientific Bulletin Donbass*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30 (date of appeal: 19.11.2019) (ukr).
16. Rozanov, F. I. (2010). *Sotsyal'noe vzaymodeystviye kak ynformatsyonnyy obmen [Social interaction as an information exchange]*. (Candidate's Thesis in Philosophy Sciences). Novosibirsk (ukr)

К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ СПОСОБНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ

М. В. Гринева

В представленном материале статьи раскрыто значение социального феномена профессионального взаимодействия в системе профессиональной подготовки будущих педагогов Украины. Осуществлен анализ понятий «взаимодействие» и «профессиональное взаимодействие». Процессом взаимодействия необходимо считать объективный процесс, поскольку он и зависит от личности, и одновременно не зависит от нее. В проблеме взаимодействия между людьми стоит понять, что существуют возможности не только влияния друг на друга, но и организация совместной деятельности, обмен убеждениями, идеями, мыслями, формирование ценностей, интересов и потребностей, а также эмоций.

Сформулированы рекомендации по обеспечению формирования способности к профессиональному взаимодействию у будущих педагогических кадров: внедрение достаточного количества тренинговых занятий по формированию коммуникативных умений и навыков; социально-психологические интерактивные занятия по формированию умений создавать социально-психологический портрет педагогического коллектива (нормы и традиции коллектива, одобрение определенного образца поведения, выделение неформальных лидеров, лиц-распространителей информации, людей-пассионариев и т.п.); содействие формированию рефлексии и эмпатии; формированию тех профессионально-личностных характеристик, которые составят основу аналитической деятельности педагога, проектной деятельности; обеспечение положительной составляющей профессионального опыта будущего педагога; содействие формированию оптимистического восприятия объективной деятельности;

заинтересованности в построении профессиональных контактов и многое другое. Формирование способности к профессиональному взаимодействию будущих педагогов предусматривает реализацию конкретной цели – успешного решения профессиональных задач, провоцирующих личность педагога на активность как профессиональную, так и социальную.

Ключевые слова: профессиональное взаимодействие, взаимодействие, педагогические работники, специалисты, способность.

TO THE PROBLEM OF FORMING THE ABILITY TO PROFESSIONAL INTERACTION IN FUTURE PEDAGOGICAL WORKERS

M. V. Grinyova

The article presents the importance of the social phenomenon of professional interaction in the system of professional training of future pedagogical workers of Ukraine. The concepts of "interaction" and "professional interaction" are analysed. The process of interaction must be considered as an objective process, since it is both dependent on and independent of the individual. In the problem of interaction between people, it should be understood that there are opportunities not only to influence each other, but also to organize joint activities, exchange of beliefs, ideas, thoughts, formation of values, interests and needs, as well as emotions.

Recommendations were formulated to ensure the formation of the ability for professional interaction in future teaching staff: introduction of a sufficient number of training sessions on the formation of communication skills; social-psychological interactive lessons on the formation of skills to create a socio-psychological portrait of the pedagogical team (norms and traditions of the team, approval of a certain pattern of behaviour, the selection of informal leaders, persons who disseminate information, persons who are passionate, etc.); promoting reflection and empathy; promote the formation of those professional and personal characteristics that will form the basis of the teacher's analytical activity, project activity; to provide a positive component of the professional experience of the future teacher; promote optimistic perception of objective activity; promote interest in building professional contacts and more. Forming the ability for professional interaction of future educators involves the realization of a specific goal - successful completion of professional tasks that provoke the teacher's personality to be active, both professional and social.

Key words: Professional interaction, interaction, pedagogical staff, specialists, ability.

Гриньова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: grinovamv@gmail.com

Grinyova Maryna Viktorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Natural Sciences of V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: grinovamv@gmail.com